

УДК 341.1/8

Руслан Морозюк,

студент

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

У статті розкрито сутність інституту міжнародно-правової відповідальності. З'ясовано цілі міжнародно-правової відповідальності. Проаналізовано роль цього інституту в підтриманні світового миру й міжнародного правопорядку, а також визначено проблеми, пов'язані з функціонуванням цього інституту.

Ключові слова: міжнародно-правова відповідальність, права та законні інтереси держав, механізм застосування міжнародно-правової відповідальності, проблеми функціонування інституту міжнародно-правової відповідальності.

Постановка проблеми. Функціонування інституту міжнародно-правової відповідальності є необхідним для забезпечення підтримки міжнародного правопорядку та мирних відносин у міжнародній системі. Хоча в міжнародному праві принцип, відповідно до якого будь-яка шкода повинна відшкодуватись, існує здавна, відповідальність держав у міжнародному праві є однією з найбільш актуальних проблем міжнародного права. Актуальність проблеми відповідальності в міжнародному праві зумовлена тим, що саме функціонування міжнародно-правової відповідальності здатне забезпечувати світовий мир і правопорядок у міжнародній системі. У практиці міжнародних відносин держав нерідким є явище «ухилення» від міжнародно-правової відповідальності за вчинення міжнародних правопорушень. Питання міжнародно-правової відповідальності потребує вирішення шляхом прийняття нових міжнародних актів, які регламентуватимуть міжнародно-правову відповідальність за вчинення правопорушень, і внесення змін до чинних міжнародно-правових актів.

Невирішеність проблем міжнародно-правової відповідальності призводить до безкарності міжнародних правопорушень держав. Також це зумовлює те, що держави, права та законні інтереси яких були порушені, не отримують компенсацій, їхні права та інтереси залишаються порушеними. Узагалі це призводить до дестабілізації міжнародного правопорядку й «підривання авторитету» міжнародного права. Через невирішеність цієї проблеми в практиці міжнародних правовідносин явище посягання держав на законні інтереси інших держав є неодноразовим.

Це питання досліджували такі науковці, як М.В. Буроменський, В.П. Панов, А.Й. Полторак, В.С. Верешетін, Ю.М. Жданов, Р.А. Каламкрян, А.Я. Капустін, В.А. Василенко А.Г. Кибальник, І.І. Лукашук, Р.А. Мюллерсон та ін. Із цього впливає, що обрана тема є актуальною, має практичне й наукове значення. Незважаючи на велику кількість праць із цього питання, поняття відповідальності в міжнародному праві сьогодні є невизначеним.

Метою статті є дослідження інституту міжнародно-правової відповідальності й проблем, пов'язаних із механізмом застосування відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Комісія міжнародного права визначила міжнародну відповідальність як «усі форми правових відносин, що можуть виникнути в міжнародному праві у зв'язку з правопорушенням, що вчинене державою, незалежно від того, обмежуються ці відносини правовідносинами між державою, що вчинила неправомірну дію, і державою, яка безпосередньо постраждала, або ж вони поширюються також на інших суб'єктів міжнародного права, і незалежно від того, чи обмежуються ці відносини зобов'язанням винної держави поновити право потерпілої держави та відшкодувати заподіяну шкоду, включають можливість самої потерпілої держави та інших суб'єктів застосувати до винної держави будь-які санкції, передбачені міжнародним правом» [2, с. 204].

В.М. Буроменський виділяє такі цілі міжнародно-правової відповідальності: утримати потенційного правопорушника від учинення правопорушення; спонукати правопорушника належним чином виконати свої зобов'язання; забезпечити потерпілому компенсацію за завдану йому матеріальну чи моральну шкоду; вплинути на майбутню поведінку сторін з метою добросовісного виконання ними своїх зобов'язань. Комісія міжнародного права на підставі узагальнення теорії та звичаєвих норм визначила такі принципи міжнародно-правової відповідальності: відповідальність за будь-які міжнародно-правові діяння держави; визначення суб'єктів таких діянь; визначення умов наявності міжнародно-правових діянь; незастосування внутрішнього права для визначення наявності таких діянь [1, с. 312].

Міжнародно-правова відповідальність настає лише за наявності підстав для міжнародно-правової відповідальності. Тлумачення міжнародно-правового правопорушення міститься в Проекті статей щодо відповідальності держави за міжнародно-протиправні діяння,

прийнятому Комісією міжнародного права ООН. У ст. 1 вказано, що «будь-яке протиправне діяння держави тягне за собою міжнародну відповідальність цієї держави». Відповідно до ст. 2, міжнародно-протиправне діяння має місце в таких випадках: а) поведінка, що є дією чи бездіяльністю, приписується державі за міжнародним правом; б) ця поведінка є порушенням міжнародного зобов'язання держави. Згідно зі ст. 3 Проекту, діяння держави може бути кваліфіковане як міжнародно-протиправне лише на підставі міжнародного права. На таку кваліфікацію не може вплинути кваліфікація цього ж діяння як правомірного згідно з внутрішньо-державним правом [4].

Для притягнення до міжнародно-правової відповідальності необхідними є такі: 1) має бути міжнародно-правове зобов'язання між двома державами; 2) повинна бути дія чи бездіяльність, які порушують це зобов'язання та які приписуються відповідальній державі; 3) наслідком цієї дії є втрата чи збитки [5].

Відповідно до ст. 4 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, дії будь-якого органу держави розглядається як діяння цієї держави за міжнародним правом незалежно від того, здійснює цей орган законодавчі, виконавчі, судові або які-небудь інші функції, незалежно від становища, що він займає в системі держави, і незалежно від того, є він органом центральної влади чи адміністративно-територіальної одиниці держави. Згідно зі ст. 11, поведінка повстанського руху, що стає новим урядом держави, розглядається як діяння цієї держави за міжнародним правом. Поведінка руху, повстанського або іншого, котрому вдається створити нову державу на частині території вже наявної держави або на якій-небудь території під її керуванням, розглядається як діяння цієї нової держави за міжнародним правом. Поведінка, що не присвоюється державі на підставі попередніх статей, розглядається як діяння цієї держави за міжнародним правом тією мірою, якою ця держава визнає й приймає цю поведінку як власну [6].

Як зазначає В.І. Лисовський, найчастіше держава несе відповідальність за дії або бездіяльність своїх виконавчих органів: міністерств і відомств, армійських і поліцейських підрозділів, прикордонних і спеціальних служб, аж до нижчої ланки виконавчої влади. Держава не може ухилитися від відповідальності, посиляючись на ту обставину, що, відповідно до внутрішнього законодавства, ці дії не потрібно робити або потрібно робити іншим способом [7].

На думку Н.В. Пронюка, проблема міжнародно-правової відповідальності суб'єктів міжнародного права тісно пов'язана з боротьбою проти міжнародних правопорушень, насамперед проти агресії, за мир і міжнародну безпеку народів. Особливо тяжка відповідальність держав за агресію впливає з принципу заборони застосування сили та загрози силою в міжнародних відносинах. Проблема відповідальності пов'язана також із утіленням у життя принципів і норм сучасного міжнародного права. Міжна-

родна відповідальність держав є одним із принципів сучасного міжнародного права; це правові наслідки, які настають для суб'єкта міжнародного права в результаті вчиненого ним міжнародного правопорушення, які зобов'язують його ліквідувати збиток, заподіяний іншим суб'єктам міжнародного права. Відповідальність у міжнародному праві породжує право потерпілої сторони на задоволення своїх порушених інтересів, включаючи застосування санкцій проти держави-порушника. Проблема відповідальності в міжнародному праві безпосередньо пов'язана з функціонуванням міжнародного права, зміцненням міжнародного миру і правопорядку. Це один із найдавніших інститутів міжнародного права, однак, незважаючи на його постійне практичне застосування й удосконалювання, правові норми цього інституту не кодифіковані, тому він ґрунтується, як правило, на застосуванні звичаєвих норм, що склалися на базі прецедентів і судових рішень [9].

Однією з найактуальніших проблем притягнення до міжнародно-правової відповідальності є питання притягнення держав до відповідальності за вчинення агресії без винесення рішення про це Радою Безпеки ООН. До складу Ради Безпеки ООН входить 5 постійних членів: КНР, Франція, Росія, Велика Британія, США. Ці держави можуть заблокувати рішення стосовно себе або стосовно питань, коли задіяні їхні інтереси. Згідно з п. п. 2–3 ст. 27 Статуту ООН, рішення Ради Безпеки ООН з непроцедурних питань уважаються прийнятими, коли за них подані голоси дев'яти членів Ради з п'ятнадцяти, включаючи голоси всіх постійних членів Ради, що збігаються [10].

Небезпідставно серед дослідників побутує думка, що Раду Безпеки ООН варто реформувати, щоб позбавити державу, яка є постійним членом Ради, блокувати рішення проти неї та її інтересів. Право вето держав «п'ятірки» може призводити до негативних наслідків і загрожувати миру та безпеці, обов'язок підтримання яких, у свою чергу, взяла на себе ООН.

І.В. Касинюк вдало зазначає, що більшість держав вважають, що право вето є «недемократичним анахронізмом». У бік Ради Безпеки постійно лунають обвинувачення стосовно того, що вона є «ефективною лише для захисту прав та інтересів її постійних членів». Держави-члени ООН не відчують своєї причетності до прийняття рішень, тому що більшість засідань відбувається, так би мовити, «за зачиненими дверима», найчастіше інформацію стосовно їх результатів держави отримують уже постфактум. Так, наприклад, Росія неодноразово підкреслювала, що, на її думку, «немає підстав змінювати теперішній статус постійних членів Ради Безпеки в органічному взаємозв'язку їхніх прав та обов'язків». Більше того, вона заявляла про те, що реформа Ради Безпеки, яка, хоча й у чомусь обмежує прерогативи та повноваження «п'ятірки», є для неї неприйнятною. У рамках 69 сесії Генеральної Асамблеї ООН, яку було відкрито 19 вересня 2014 р., відбулася зустріч на рівні міністрів щодо питання права вето в Раді Безпеки. Обговорювалася пропозиція

Франції, яка рік тому виступала з ініціативою зобов'язати постійних членів Ради Безпеки добровільно утримуватися від застосування права вето для блокування дій, спрямованих на запобігання насиллю або припинення насилля. Росія заявила, що не згодна з вимогою змінити порядок застосування вето. Експерти зазначили, що механізм права вето необхідно зберегти, а дії Франції є кон'юнктурними й можуть створити небезпечний прецедент [3].

Саме внаслідок застосування Російською Федерацією вето 15 березня 2014 р. Рада Безпеки не вжила заходів зі запобігання порушенню територіальної цілісності України [8, с. 941].

Варто зазначити, що багато вчених вважають, що нерідко державна відповідальність обмежується лише зобов'язанням компенсувати збитки. Проект статей 2001 р. не містить поняття «міжнародний злочин» і не передбачає кримінальної відповідальності держави. Це підтверджує, що Комісія міжнародного права схильна до того, що держави, які порушують міжнародний правопорядок, можуть обмежуватись зобов'язанням компенсувати збитки.

Висновки

Отже, міжнародно-правова відповідальність є актуальною проблемою сучасного міжнародного права. Механізм застосування міжнародно-правової відповідальності потребує ретельного вдосконалення. Адаптація цього механізму у сфері підтримання міжнародного правопорядку, покарання держав за неправомірні діяння та відшкодування шкоди потерпілим державам. Удосконалення механізму застосування відповідальності сприятиме зменшенню кількості «ухилень» держав від відповідальності за міжнародні правопорушення й посиленню «авторитету» міжнародного права. Функціонування інституту міжнародно-правової відповідальності здатне забезпечувати світовий мир і правопорядок у міжнародній системі.

В статтє раскрыта сущность института международно-правовой ответственности. Установлены цели международно-правовой ответственности. Сделан анализ роли данного института в поддержании всемирного мира и международного правопорядка, а также определены проблемы, связанные с функционированием данного института.

Ключевые слова: международно-правовая ответственность, права и законные интересы государств, механизм применения международно-правовой ответственности, проблемы функционирования института международно-правовой ответственности.

The article reveals the essence of the institute of the international legal responsibility. The goals of international legal responsibility are revealed. The role of this institute is analyzed in the connection with peacekeeping and international law and order, besides some problems of the functioning of this institute are highlined.

Key words: international legal responsibility, rights and legitimate interests of states, mechanism of application of international legal responsibility, problems of functioning of the institute of international legal responsibility.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне право : [навчальний посібник] / за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента Академії правових наук України М.В. Буроменського. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 336 с.
2. Ежегодник Комиссии международного права. – М., 1973. – Т. 2. – 1973. – 280 с.
3. Касинюк І.В. Колізії правового регулювання міжнародної відповідальності держав за вчинення акту агресії / І.В. Касинюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015.
4. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: Titles and texts of the draft articles II United Nations General Assembly. – A/CN.4/L.602/Rev.1 26 July 2001.
5. See Shaw M. N. International Law. – 4th ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – P. 542.
6. Проект статей об ответственности государств за международно-противоправные деяния 2001 г. : [доклад Комиссии международного права о работе ее пятьдесят третьей сессии]. – Нью-Йорк : ООН, 2001. – С. 26-46.
7. Лисовский В.И. Международное право / В.И. Лисовский. – К. : Киевский государственный университет им. Т.Г. Шевченко, 1995. – 478 с.
8. Буроменський М.В. Політичні підстави та міжнародно-правові проблеми постійного членства Російської Федерації в Раді Безпеки ООН / М.В. Буроменський // Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право : [колективна монографія]. – К. : К.І.С., 2014. – 1014 с.
9. Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право : [навчальний посібник] / Н.В. Пронюк. – 2-е вид., змін. та допов. – К. : КНТ, 2010. – 344 с.
10. Статут ООН від 26 липня 1945 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010.